

KULTURMILJÖANALYS

Flemingsbergdalen

Kulturmiljöanalys

Flemingsbergsdalen

INNEHÅLL

Inledning.....	5
Bakgrund och omfattning.....	5
Vad är en kulturmiljöanalys?.....	5
Vad är kulturhistorisk karaktärisering?.....	5
Vad är kulturhistoriskt värde?	5
Författningsskydd.....	6
Tidigare ställningstaganden	6
Historik	7
Ianspåkstaget land sedan stenåldern	7
Det agrara samhället och säterierna.....	7
Småhusbyggandet kring Flemingsberg	7
Från jordbruksindustri till tillverkningsindustri.....	9
Karaktär och värden.....	10
Områdets karaktär som helhet	10
Siktlinjer	11
Enskilda byggnader av större intresse.....	12
Signaturkulörer.....	15
Rekommendationer för hantering av kulturvärden	16
Värnande av siktlinjer.....	16
Dalgångens gröna skärmar och barriärer	17
Utveckling av befintliga byggnader	17
Anpassning vid val av kulör	18
Anpassning vid val av material	18
Källor	19
Lagstiftning.....	19
Litteratur	19
Digitala källor	19
Bilder	19
Tidigare utredningar.....	19

Upprättad:
2020-02-11

Ansvarig antikvarie:
Annika Andersson

Medverkande/praktikant
Isabelle Sahba

INLEDNING

Bakgrund och omfattning

White har givits i uppdrag att utföra en kulturmiljöanalys inför utveckling av industriområdet i Flemingsbergsdalen, Huddinge kommun.

Uppdraget är en kulturmiljöanalys som omfattar samtliga byggnader inom angivet område för att klargöra vilka kulturhistoriska värden som finns samt hur de kan hanteras vid en kommande exploatering. För att möjliggöra analysen genomförs även en övergripande antikvarisk karaktärisering, en kulturhistorisk värdering och en översiktlig historik. Analysen har föregåtts av ett flertal platsbesök som genomförts i december 2019 samt januari 2020.

Historiken grundar sig i huvudsak på tidigare utförda utredningar, som listas under *Källor*.

Vad är en kulturmiljöanalys?

Dokumentet *Kulturmiljöanalys* är ett verktyg att använda i tidiga skeden när ett bebyggelseområde ska genomgå förändringar.

Dokumentet syftar till att beskriva hur en förändring påverkar ett bebyggelseområdes kulturhistoriska värden och karaktärsdrag. Analysen baseras på vilka värden och kulturhistoriska karaktärsdrag som området besitter i dagsläget.

Vad är kulturhistorisk karaktärisering?

Bebyggelseområdets karaktärsdrag är en hänvisning till PBL 2 kap 6 §. Genom att hänsyn tas till karaktärsdragen värnas bebyggelseområdets historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Därmed undviks även förvanskning i enlighet med PBL 8 kap 13 §. En kulturhistorisk karaktärisering syftar därför till att ange vilka ett bebyggelseområdes kulturhistoriska karaktärsdrag är, så att de kan värnas särskilt.

För beskrivning av bebyggelseområdets karaktärsdrag används Boverkets *Checklista karaktärsdrag* som utgångspunkt.

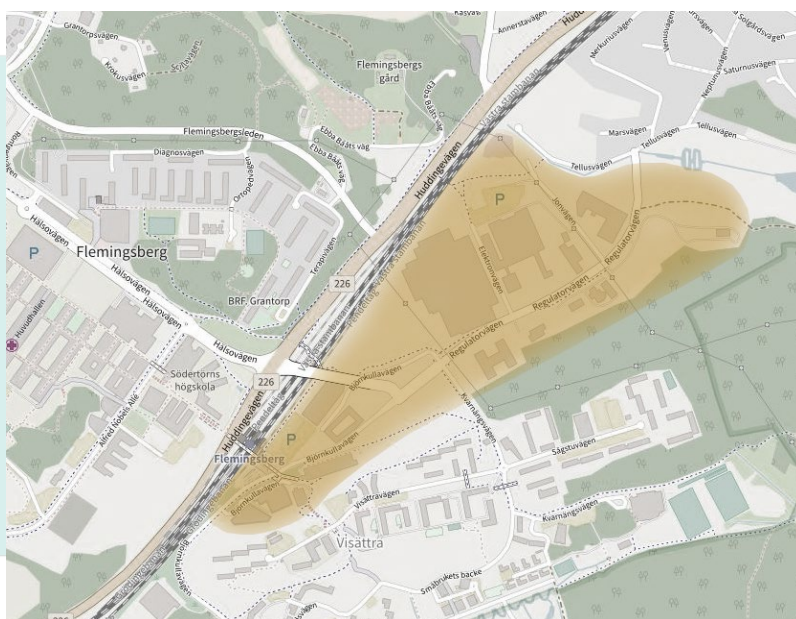
Vad är kulturhistoriskt värde?

Bebyggelseområdets kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i PBL, bl.a. PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 9 och 13 §§. Det är dock inte fastställt vare sig i lagtext eller rättspraxis vad kulturhistoriskt värde är.

Värderingen i denna rapport utgår från en modell framtagen av Riksantikvarieämbetet. Modellen beskrivs i boken *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* av Axel Unnerbäck. Modellen bygger på att det kulturhistoriska värdet består av dokumentvärden, upplevelsevärden och förstärkande värden. Dessa kan sinsemellan ha olika dignitet vilket innebär att ett värde kan ses som viktigare än ett annat.

Det utredda området, markerat på kartbilden, är beläget öster om järnvägen mellan bostadsområdena Visättra och Grantorp.

Väster om området finns Flemingsbergs centrum med Södertörns högskola samt Huddinge sjukhus.

Författningsskydd

Plan- och bygglagen (PBL)

Gällande planer anger inget skydd för den befintliga bebyggelsen.

Miljöbalken (MB)

Flemingsbergs station, som ligger i direkt anslutning till det undersökta området, är som en del av Västra Stambanan klassat som ett riksintresse.

I övrigt omfattas inte området av riksintressen enligt 3 kap MB.

Kulturmiljölagen (KML)

Fornlämningar, som omfattas av KML, finns i anslutning till området. Utredning av fornlämningar ingår inte i detta uppdrag.

Tidigare ställningstaganden

En revidering av Huddinge kommuns kulturmiljöprogram gjordes 2003 och ett nytt kulturmiljöprogram togs fram 2019.

I kulturmiljöprogrammets del 2, från 2019, anges följande råd för hantering av industriområden:

- *"Äldre industribyggnader och varuhus bör tas hänsyn till vid planering och bygglov.*
- *Ta tillvara på äldre uttryck från industrin vid förändring, exempelvis skorstenar, karaktäristiska byggnader och element som minner om industrins verksamhet på platsen."*

I del 3 i samma kulturmiljöprogram finns utpekade miljöer och byggnader. I samband med varje områdesbeskrivning finns en text som anger följande:

" Kulturmiljöprogrammet är ingen komplett byggnadsinventering, utan ger en indikation om att det finns kulturhistoriska värden på platsen som ska värnas. Vid ändring i särskilt värdefulla kulturmiljöer ska antikvarisk sakkunnig medverka i planprocess och vid bygglov som kan påverka kulturmiljöns utpekade värden."

HISTORIK

Lanspåkstaget land sedan stenåldern

I området kring Flemingsberg och Kästa finns en mängd fornlämningar från stenåldern och framåt. Det kraftigt kuperade området, med sina berg- och moränhöjder, skiljs åt av sprickdalar. Här har farleder på både vatten och land varit viktiga, vilket även medfört att det i kringlandet funnits bosättningar.

Det agrara samhället och säterierna

Under 1400-talet byggdes Flemingsbergs gård, då kallat Anderstad. När släkten Fleming tog över gården på 1600-talet byttes namnet till just Flemingsberg. Vid ungefär samma tid blev gården ett säteri med 11 torp under sig. Det innebar en storskalig drift av jordbruket, med styrning från säteriet. Den mark som idag används för industri var under historisk tid jordbruksmark. Säteriets läge i förhållande till jordbruksmarken var typiskt, på en höjd med sämre odlingsmöjligheter låg säteriet och i dalgången där jorden var bördig skedde odlingen.

Småhusbyggandet kring Flemingsberg

Kring 1911 började AB Fullersta Småhusbygge köpa mark för att förmedla tomter för småhusbyggare. Norr om det nu undersökta området byggdes ett flertal mindre villor med anor från denna period.

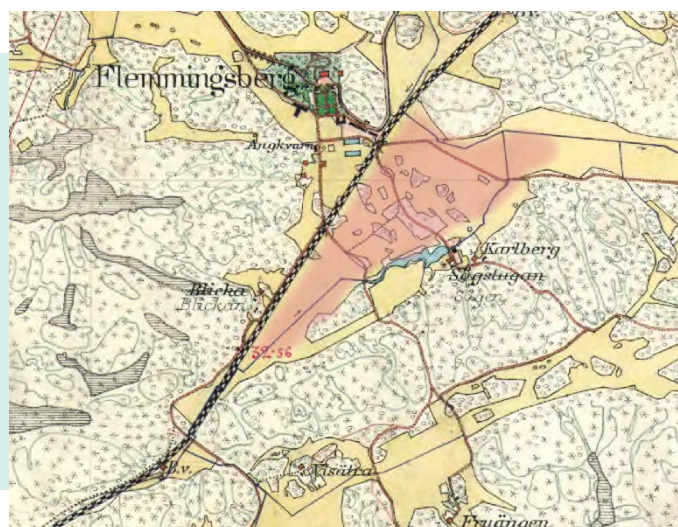
Säteri: Även kallat sätesgård, är en större sorts herrgård. Det fanns krav på hur ett säteri skulle vara utformat men samtidigt var säterierna skattebefriade. 1684 avskaffades skattebefrielsen för säterierna, som ett led i adelns försvagning under frihetstiden.

Pendlarsamhällen: Industrialiseringen, i kombination med förändrade förutsättningar för stora jordbruk, medförde i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet att företag köpte upp jordbruksmark för att avyttra till bostäder. Tomterna såldes för en relativt billig peng till arbetare som ville bo med bra pendlingsläge men slippa bo inne i Stockholm.

Under historisk tid har området främst präglats av jordbrukslandskap som varit knutet till Flemingsbergs gård och säteri.

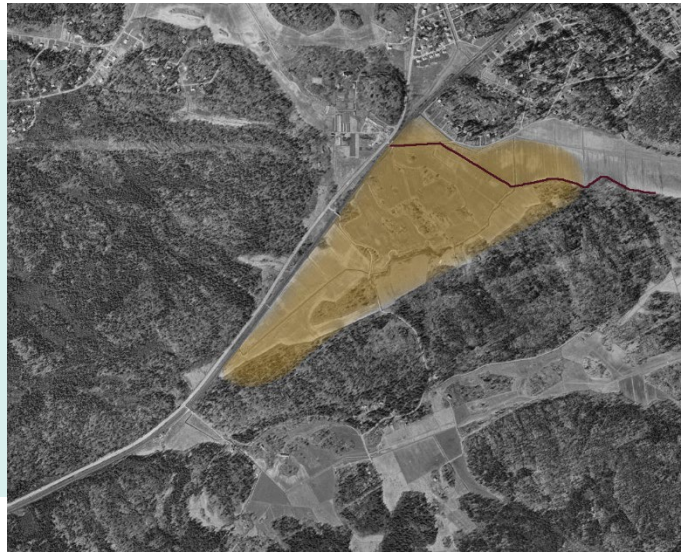
Odlingsmarken koncentrerades till dalgångarnas bördiga mark, medan bebyggelse placerades i randen till de skogsklädda höjderna.

Området korsades av ett flertal vägar, däribland den viktiga sockenvägen.

1960 var området fortfarande obebyggt och präglades av jordbruksmark. Nordöst om området har ett villaområde byggts. Kort efter att flygfotot tagits byggdes den första industrianläggningen 1963.

Sockenvägen, som är markerad, passerar längst med skogsranden och över dalgången i områdets norra del.

1975 har ett antal industribyggnader uppförts och vägar anlagts. Strax söder om industriområdet är även bostadsområdet Visättra anlagt. I väster pågår ytterligare byggnationer.

Sockenvägens sträckning har brutits av nyanlagda vägar, men är fortfarande avläsbar och används i viss utsträckning.

2019 präglas området primärt av industrier. Insprängt i området finns även ett flertal skolor.

Den gamla sockenvägens sträckning har brutits helt i och med byggandet av fler industrier.

Från jordbruksindustri till tillverkningsindustri

Jordbruksmarken som ägdes av Flemingsberg var i huvudsak orörd fram till 1960-talet då två större industrier byggdes, varav Billmans Regulator ABs nya fabrik stod färdig 1963. Samma år upprättades stadsplanen för Visättra av arkitekterna Ancker, Gate och Lindegren och byggdes kort därefter.

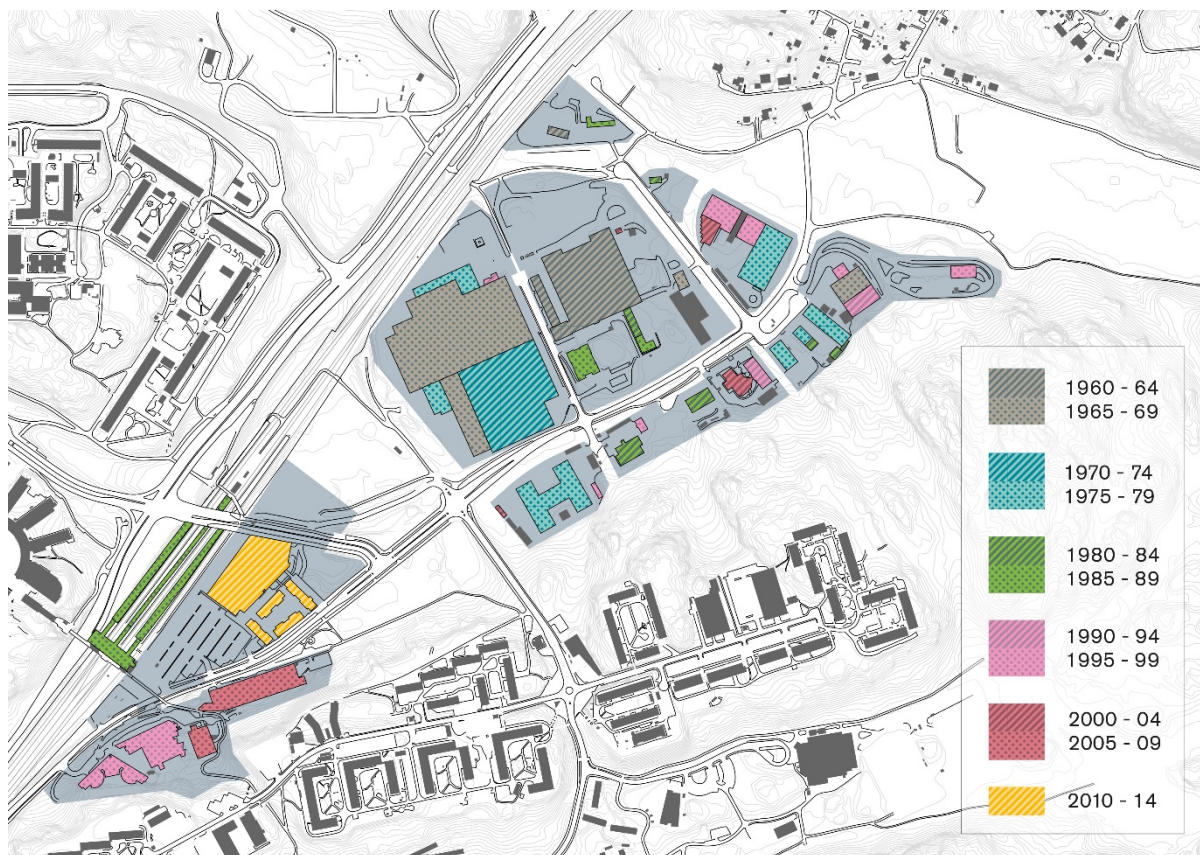
De flesta av byggnaderna inom det aktuella området är byggda under 1960- och 70-talet. Kompletteringar av bebyggelsen skedde under 1980-talet ett antal mindre nyetableringar. Även under 1990-talet expanderade området, om än i huvudsak med tillbyggnader.

I slutet av 2000-talet och under 2010-talet har de södra delarna av området byggts ut. Främst har byggnationerna under denna tid avsett byggnader för domstol och polis, men även byggnader för handel samt bostäder har uppförts.

Ancker, Gate, Lindegren: 1936 grundade Stick Ancker, Bengt Gate och Sten Lindegren sitt arkitektkontor AGL. De första uppdragen var i Uppsala men snart följde uppdrag även i Stockholm. Tidigt anammade de ett modernt, nästan brutalistiskt gestaltungsuttryck.

Några av deras mer kända verk är bostadsområdet Kvarngärdet i Uppsala, Läkarhuset vid Odenplan i Stockholm samt Silviehuset, "Bacon-Hill" i Marieberg, Stockholm

Industrins uppsving: 1960- och 70-talet var ett uppsving för svensk industri. Anledningen var att Sveriges industri inte blev drabbad under andra världskriget och därför kunde satsa på expansion istället för återuppbyggnad. Samtidigt ökade bostadsbyggandet kraftigt i och med miljonprogramsbygget.

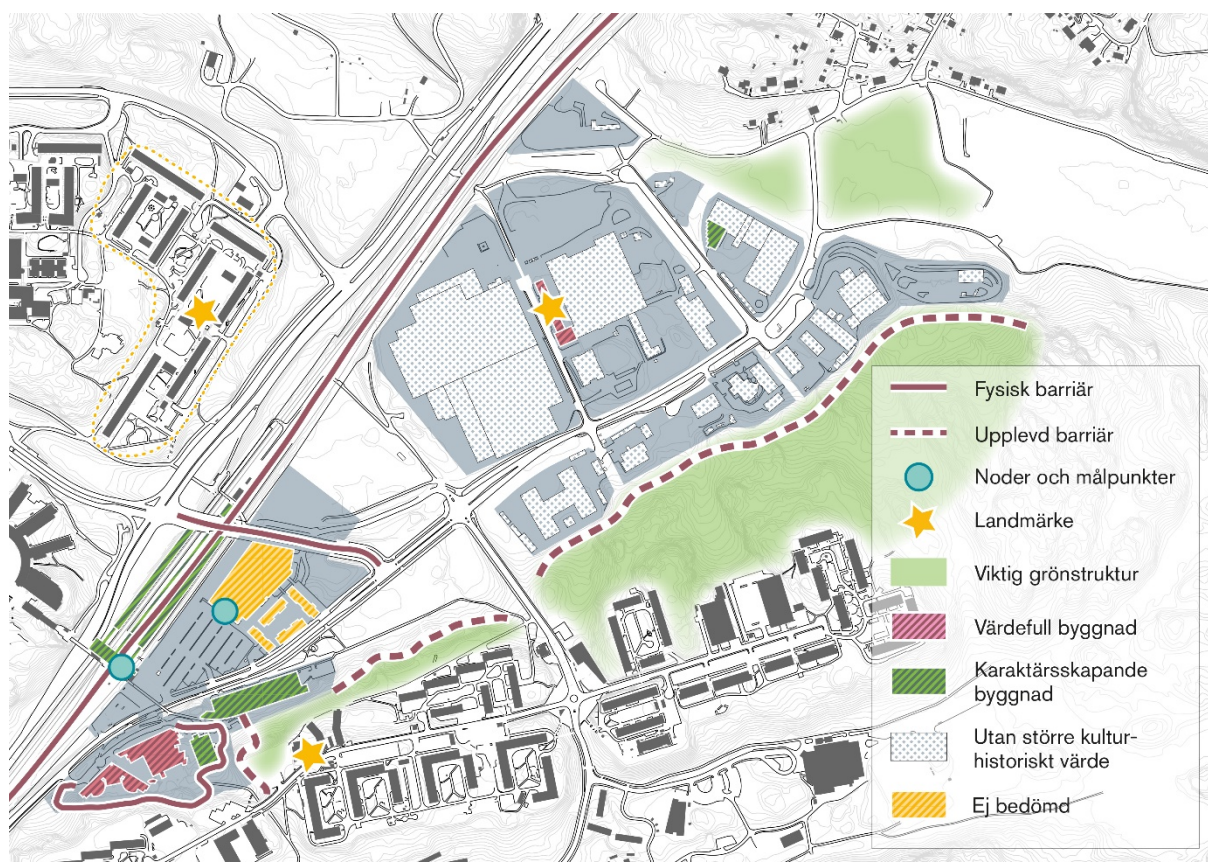
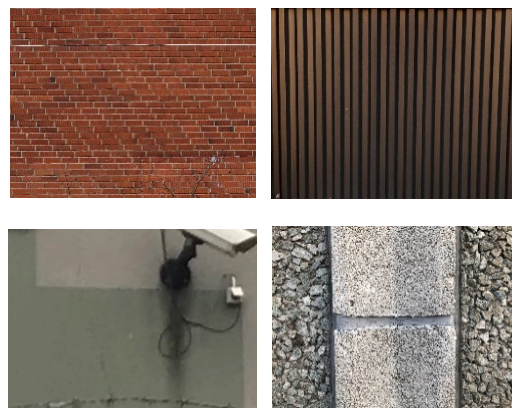
Utbyggnadsskeden i det undersökta området.

KARAKTÄR OCH VÄRDEN

Områdets karaktär som helhet

Bebyggelsen ligger delvis utspridd i dalgången. I sydöst ligger bebyggelsen vid randen till en skogsbeklädd höjd. Även i nordöst möter området en skogsbeklädd höjd. De gröna barriärerna och skärmarna är ett viktigt karaktärsdrag för upplevelsen av ursprungstopografin som en del av Mälardalens särpräglade sprickdalslandskap.

Trots starka barriärer hålls Flemingsbergsdalen samman av tydliga siktlinjer både inom och genom området, med några centrala landmärken som bidrar till orienterbarheten. Intrycket förstärks av att bebyggelsen är relativt låg. Siktlinjerna är viktiga som visuell kontakt mellan Visättra och Grantorp samt för utblickar från den gamla gården Flemingsberg.

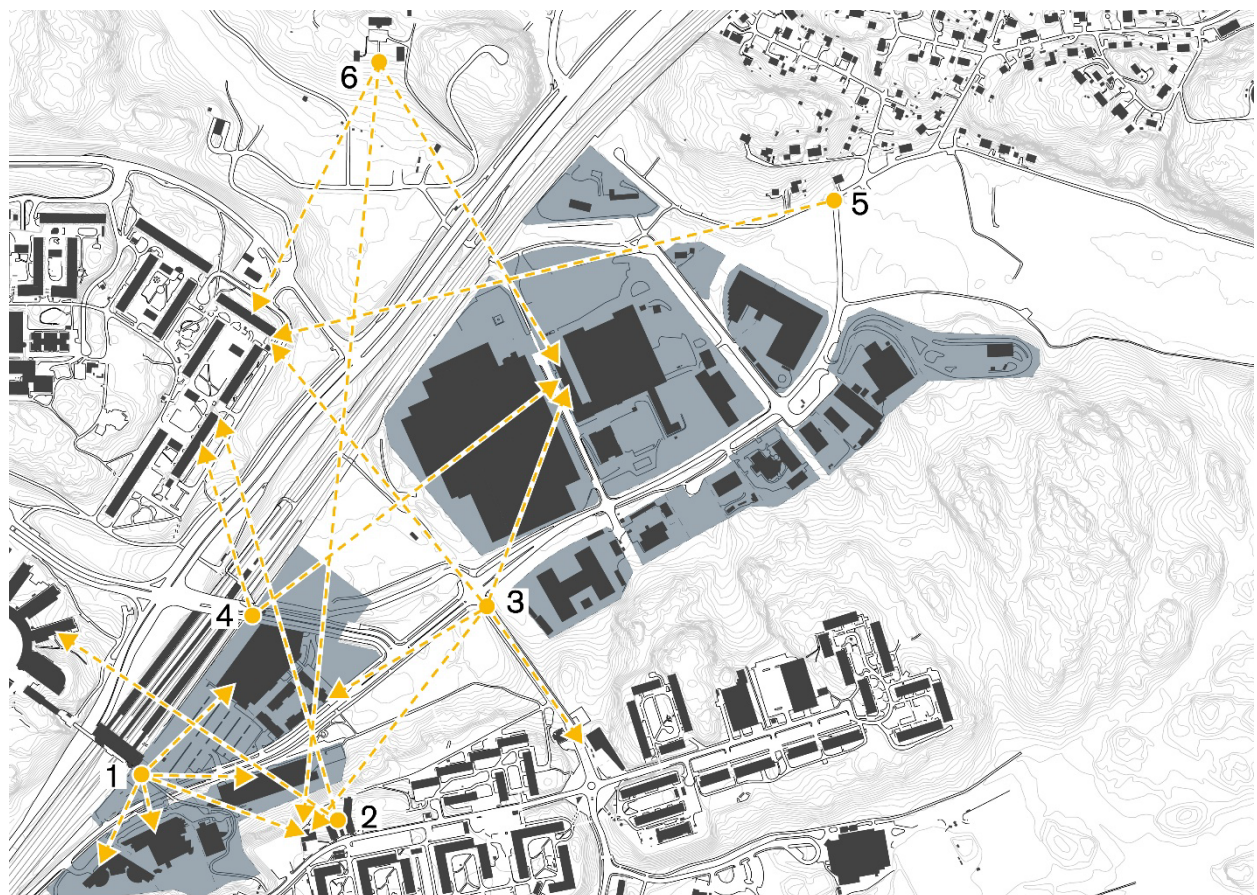

Karaktäristiska strukturer i området.

Karaktäristiska material: Material som är typiska inom området är:

Siktlinjer

Siktlinjer inom och genom området.

Enskilda byggnader av större intresse

Polishuset

Ett flertal byggnader för lag- och rättsväsen präglar den sydvästra delen av området. Polishuset, uppfört 1995, är ritat av Ahlgren, Olsson och Silwon (AOS). Det är ett väl gestaltat komplex som på ett tydligt sätt speglar sin tids offentliga byggnader. Komplexet bedöms som särskilt värdefullt.

Billman Regulator

Den första byggnaden som uppfördes i området var industrin för Billman Regulator AB på Elektronvägen. Den invigdes 1963 och var ett stort industrikomplex ritat av Karl G.H. Karlssons Arkitektkontor.

Byggnaden är ritad av en för sin tid känd arkitektfirma och är ett av arkitektkontorets mer välbevarade verk som står kvar. Kontorsbyggnaden med dess lågdel bedöms vara särskilt värdefull.

AOS: Kontoret grundades 1950 av Magnus Ahlgren, Torbjörn Olsson och Sven Silow. De var framför allt verksamma i Stockholm och har bland annat ritat Hotel Sheraton på Tegelbacken samt om- och tillbyggnaden av Riksdagshuset. Men kontoret ritade även ett flertal broar, t.ex. Essingebron och Fredhällsbron.

Karl G.H. Karlssons arkitektkontor: Från mitten av 1940-talet fram till början av 1970-talet stod detta arkitektkontor för ett stort antal av de industribyggnader som byggdes i och kring Stockholm. I Stadshagen ritade kontoret 7 byggnader, i Södra Hammarbyhamnen 6 byggnader och i Västberga 14 byggnader. Sammantaget utgör dessa endast en liten del av det stora antal industrier som kontoret producerade.

Billmans Regulator 1963. Det är ännu den enda industrin i området. Källa: Tekniska museet, Stig Herbst arkiv.

På 1960-talet var det typiskt att placera industrins kontorsbyggnad som en markör för fabriken betydelse. Billmans Regulator är inget undantag och har även karaktärsdrag lika andra byggnader ritade av Karl G.H. Karlssons Arkitektkontor. Gaveln mot järnvägen har stora likheter med Elektra 14 i Stockholm. Fasaden hade även ursprungligen andra signaturelement, så som ett markerat skärmtak, ljusinsläpp med glasbetong och en gestaltning som leker med spelet mellan symmetri och asymmetri.

Billmans Regulator är en av de mer påkostade byggnader som ritades av Karl G.H. Karlssons Arkitektkontor. Övergripande gestaltning, möten mellan olika material är mer bearbetade än för många av kontorets andra byggnader, där rationell funktion oftare fick råda över form. På så vis är Billmans Regulator en av de bästa representanterna för Karl G.H. Karlssons Arkitektkontor.

Industrilokalerna har en mindre påkostad utformning än kontorsbyggnaden. Lekfull tegelmurning och glasbetong, formade som konstverk, innebar att den långa monotona fasaden bröts upp. I övrigt är industrilokalerna typiska för sin tid och det finns fortfarande många andra representanter för liknande industribyggnader kvar. Ovanligt är visserligen att industrilokalen och kontorslokalen fortfarande är kopplade till varandra så som på Billman Regulator.

Stockholm syd/ Flemingsbergs station

Flemingsbergs station började byggas 1989, i huvudsak som en pendeltågsstation för persontrafik. Stationen blev en viktig del i utvecklingen av Flemingsberg, bl.a. för att kunna möjliggöra Södertörns högskola.

Stationsbyggnaden, med tillhörande stationstak, är ett typiskt exempel på byggnader som hörde till de infrastrukturella utbyggnaderna som skedde i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet.

HJS: Holmberg, Jondal och Ståhl drev tillsammans arkitektkontoret HJS Arkitektkontor AB. Kontoret hade närmare 100 anställda när det 1998 köptes upp av Sweco. Några av byggnaderna som HJS ritat är Kvarteret Neapel i Värtahamnen, Skandia i Bergshamra samt Astra i Södertälje. Många av byggnaderna som HJS ritade i slutet av 1980-talet har en tydlig postmodernistisk gestaltning.

Flemingsbergs station 1991. Källa Järnvägmuseet. Fotograf Karlsson, Lars Olov

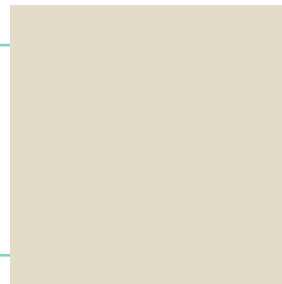
Signaturkulörer

Starka kulörer karaktäriserar kringliggande bebyggelse. Särskilt bostadsområdet Grantorp, med sina kulörta och skiftande fasader, är tongivande i färgsättningen.

Grantorp har inspirerat även sentida färgsättningar i området, t.ex. sittbänkarna vid studentbostäderna i Visättra, offentlig utsmyckning på gaveln vid Ebba Bååts torg 15.

Grundkulörer som är karaktäriserande för hela Flemingsberg; både kringliggande bostadsbebyggelse i Visättra samt industri- och rättsväsendebyggnader inom berört område.

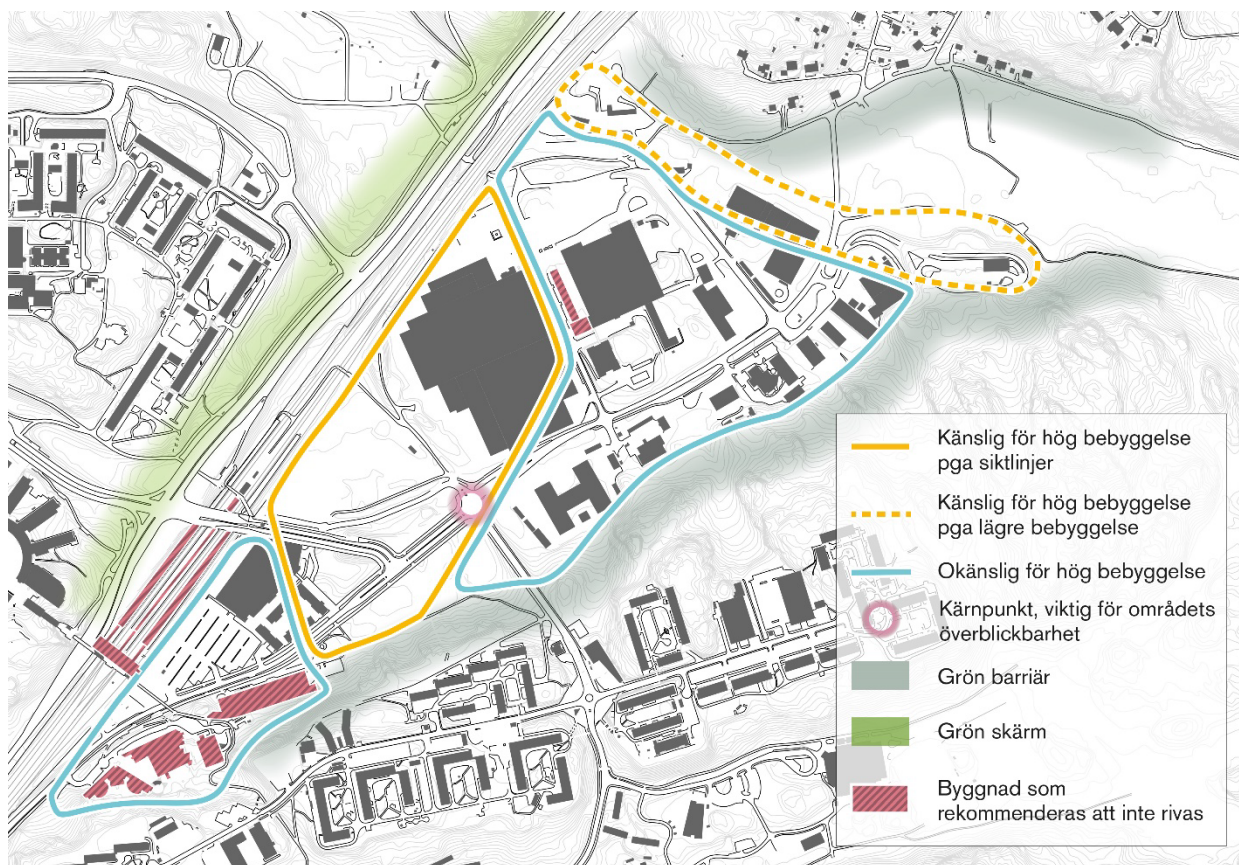
REKOMMENDATIONER FÖR

HANTERING AV KULTURVÄRDEN

Värnande av siktlinjer

Som beskrivits på s. 11 finns det ett flertal siktlinjer i, genom och över området. De viktigaste siktlinjerna är vyer mellan Visättra och Grantorp som knyter samman området visuellt över dalgången med dess barriärer. För att inte kapa kopplingen mellan områdena bör siktlinjerna inom en viss del av området hanteras med omsorg. Det innebär inte att höga hus på något sätt är uteslutna, utan det betyder att det i vissa punkter fortfarande finns visuella kopplingar mellan områdena. Risken är annars att läsbarheten av områdenas framväxt och kopplingen mellan dem går förlorad vilket har en negativ påverkan på kulturvärdena på platsen.

Även siktlinjerna från Flemingsbergs gård behöver hanteras med försiktighet.

Rekommendationer inför fortsatt utveckling av området.

Dalgångens gröna skärmar och barriärer

Idag utgör gröna skärmar och barriärer viktiga karaktärsbärande inslag som har en stark koppling till det kulturhistoriska värdet på platsen genom att de bildar ett ramverk för gränsen mellan äldre odlingslandskap och skogsmark samtidigt som de utgör en markering av dalgången. Att bevara gröna skärmar och barriärer i de markerade lägena bedöms därför som viktigt för avläsbarheten av områdets historia.

Utveckling av befintliga byggnader

Ett antal byggnader föreslås sparas:

- Polishuset med tillhörande häkte
- Tingsrättens byggnad
- Kontorsdelen på Billmans Regulator
- Stockholm Syd/ Flemingsbergs station

Polishuset

Polishuset med tillhörande häkte är direkt utpekad som särskilt värdefullt i Huddinge Kulturmiljöprogram, del 3 från 2019. Komplexet bör inte rivas.

Tingsrätten

Tingsrättens byggnad bedöms inte som omistlig, men genom sin status som domstolsbyggnad har den en koppling till polishuset. Det bedöms därför som positivt om den inte rivs, även om en rivning inte skulle påverka kulturvärdena på platsen negativt.

Kontorsdelen på Billmans Regulator

Billmans Regulator fanns utpekad i Kulturmiljöprogrammet från 2003, men inte i programmet från 2019. Med hänvisning till att Billmans Regulator var startskottet för utvecklingen av Flemingsbergsdalen, samt att det är en av de mest medvetet gestaltade byggnader som Karl G.H. Karlssons Arkitektkontor ritat bedöms den som särskilt värdefull. Därför bör inte kontorsdelen rivas. Industridelen, som är mer ordinär, bedöms kunna rivas.

Bedömningen av Billmans Regulator tar inte hänsyn till de många andra allmänna intressen som finns, t.ex. intresset av fler bostäder, i och med

planläggning av Flemingsbergsdalen. Det är därmed upp till Huddinge stadsbyggnadskontor att göra en sammanvägning av alla intressen, för att se vilka som väger tyngst. Om Billmans Regulator rivs är det en rekommendation att ny byggnad på platsen inspireras av den befintliga byggnaden, för att koppla till platsens industrihistoria.

Stockholm syd/ Flemingsbergs station

Stationsbyggnaden speglar ett viktigt skede i Flemingsbergs utveckling. Därför är det viktigt att det även framöver finns en station i anslutning till det undersökta området. Byggnaden i sig är väl utformad och en tydlig representant för postmodernismen med bedöms inte som omistlig. Den har mycket stora likheter med andra byggnader ritade av HJS, t.ex. kvarteret Neapel som är precis samtida. Stationsbyggnaden bedöms inte vara en av HJS mest ikoniska byggnader. Det finns även andra stationer från samma tid som är bättre bevarade och på ett tydligare sätt speglar tiden, t.ex. Stockholm Södra.

Att spara byggnaden bedöms som positivt, men under förutsättning att stationsfunktionen inte flyttas bort från Flemingsbergsdalen, skulle en rivning inte påverka kulturvärdena på platsen negativt.

Anpassning vid val av kulör

Grantorp, och i viss mån Visättra, karaktäriseras av starka kulörer. Det är en rekommendation att ny bebyggelse tar inspiration av områdenas signaturkulörer, för att koppla samman historia, samtid och framtid.

Bebyggelse närmast spårområdet mot Grantorp bör dock ha en färgskala som underordnar sig de kraftfulla kulörer som de befintliga flerbostadshusen i Grantorp har. Det innebär även att vita kulörer, som kan bli påtagligt lysande i stadsbilden, bör undvikas. Genom att anpassa färgskalorna på tillkommande bebyggelse närmast järnvägen kan Grantorp även fortsättningsvis upplevas som ett bostadsområde med visuell dominans.

Anpassning vid val av material

För att anknyta till platsens industrihistoria är det positivt om de material som är typiska för området idag kan användas även vid nybyggnation. Andra material kan användas för att manifesteras den nya årsringen, men hög detaljnoggrannhet vid möten mellan olika material bör uppmuntras.

För att koppla starkare till platsen är det en rekommendation att rivningsmaterial i största möjligaste mån återanvänds vid nyproduktion.

KÄLLOR

Lagstiftning

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL
Boverkets byggregler (2011:6), BBR

Litteratur

Caldenby, Claes (1998) *Att bygga ett land. 1900-talets svenska arkitektur*. Stockholm: Bygghälsningsrådet

Hedenrud, Ingvar (1997). *Arkitekten Karl G H Karlsson (uppsats)*. Visby: Högskolan i Visby

Unnerbäck, Axel (2002) *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: RÅÄ

Digitala källor

Boverkets checklista
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-teori-och-praktik/metoder-att-tydliggöra-kulturvarden/checklista-karaktarsdrag/>

Lantmäteriets historiska kartor
<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/searchresult.html?archive=GEOIN&firstMatchToReturnLMS=1&firstMatchToReturnREG=1&firstMatchToReturnRAK=1&yMin=6568275&xMin=668178&yMax=6569275&xMax=669178>

Upplandsmuseet
Ancker – Gate - Lindegren
<http://kulturellaspar.se/arkitektur/uppsalas-arkitekter/ancker-gate-lindegren>

Övrigt

<https://donqidanderyd.wordpress.com/2018/09/06/oppet-brev-no-4%E4%BB%BF/>

Bilder

Lantmäteriets historiska kartor

s. 7: Underlag för illustration hämtat från
Häradsekonomisk karta från 1873, Stockholm
J243-75-1,

Kartbild.com

s. 8: Underlag till illustrationerna hämtade från
Kartbild.com

Tekniska museet

Bild s. 12: Stig Herbst arkiv. Objekt id:
TEKA0004008

Bilder s. 13: Stig Herbst arkiv, Objekt id:
TEKA0004013, TEKA0004014, TEKA0004011

Järnvägmuseet

Bild s. 14: Järnvägmuseets foton, fotograf:
Karlsson, Lars Olov, Objektets id:
JvmKDAA13927, digitalmuseum id:
021018143249,
<https://digitaltmuseum.se/021018143249/stockholm-syd-flemingsberg>

Tidigare utredningar

Reviderad kulturmiljöutredning (2003) Huddinge kommun

Huddinge kulturmiljöprogram (2019) Huddinge kommun

Fördjupad kulturarvsanalys. Väg 256 (2017)
Trafikverket

Fördjupad landskapsanalys. Väg 256 (2017)
Trafikverket